

تحقیق هفته

گڼه: 405

(13 کب - 19 کب 1401 هـ ش)

۲۶ م سلواغه او د افغانانو د مبارزې کیسه

دا نشریه د افغانستان او سیمې د مهمو سیاسي، امنیتي، اقتصادي او ټولنیزو پېښو د تحلیل او ونیزه څېړنه ده چې د ستراتیژیکو او سیمه ییزو څېړنو مرکز له لوري په پښتو، دري، انګلیسي او عربي ژبو چمتو کېږي او خپرېږي.

په دې گڼه کې لولئ:

- ۲۶ سلواغه او د افغانانو د مبارزې کيسه ..... 3.....
- سريزه ..... 3.....
- د افغانستان جيو پوليټيک او جيو اقتصادي وضعيت ..... 4.....
- په افغانستان کې د پرديو پر وړاندې د مبارزې کلتور ..... 6.....
- ولې موږ د بريا وروسته په جوړولو کې پاتې راځو؟ ..... 10.....
- پايله او وړاندیزونه ..... 11.....

۲۶ سلواغه او د افغانانو د مبارزې کیسه

سریزه

د سلواغې ۲۶ مه له افغانستان څخه د شوروي سرو لښکرو د وتلو له ۳۴ مې کلیزې سره برابره ده. د ۱۳۶۷ لمريز کال د سلواغې په ۲۶ مه د پخواني شوروي د سرو لښکرو د وروستي سرتیري له وتلو وروسته په افغانستان کې حکومتونه هر کال دغه ورځ د رخصتۍ په توګه لمانځي او اعلانوي. سړ کال د اسلامي امارت حکومت دغه ورځ د عمومي رخصتې په توګه اعلان کړې او دا ورځ يې د افغانستان د خلکو لپاره لوی ویاړ ګڼلی دی.

د شوروي پوځیانو وتل په دوو پړاوونو کې ترسره شول. لومړی پړاو د ۱۳۶۷ ه ل کال د ثور په ۲۵ مه پیل شو او د همدې کال د اسد تر ۲۴ پورې يې دوام وکړ. په دې پړاو کې د سور پوځ پنځوس زره سرتیري له افغانستانه ووتل. څلویښتم پوځ په جلال اباد، غزني، گردیز، فیض اباد، فراه، لښکرګاه، کندوز او کندهار کې ټولې اډې افغان ځواکونو ته وسپارلې. دې کار شوروي ځواکونه په دوو ختیځو او لويديځو دهليزونو وویشل او دواړه دهليزونه د افغانستان شمال ته واقع جمهوریتونو ته وصل وو. ختیځ دهليز له کابل څخه پیل او د سالنگ تونل له لارې حیرتان ته رسېږي او د دوستي پله په تېرېدو د ازبکستان پر ترمذ پای ته رسېږي. او لويديځ دهليز يې له کندهاره پیل او د هرات د شیندنې له لارې کشکې ته ورسېد. دویمه مرحله د ۱۳۶۷ هجري لمريز کال د جدي په میاشت کې پیل او د همدې کال د سلواغې په ۲۶ مه پای ته ورسیده. دغه پړاو د ۱۳۶۷ کال د جدي په میاشت کې له دوه میاشتني ځنډ وروسته له مسکو سره د هغه وخت د ولسمشر ډاکټر نجیب الله د مشورو او له وتلو وروسته هم د شوروي پر هوايي ملاتړ د هغه د ټینګار له امله، مسکو تل تر فشار لاندې راوست. خو شورويانو غوښتل چې د وتلو مهالویش ته په کتو سره لکه څنګه چې د جینوا په تړون کې ورته اشاره شوې وه پایبند اوسي. بالاخره شوروي اتحاد د ۱۳۶۷ لمريز کال د دلوې په ۲۶ مه روسانو خپل پنځوس زره عسکر د جنرال بوريس ګروموف په مشرۍ له افغانستان څخه وايستل چې په دې سره د افغانستان اشغال د پای او خپل سقوط ته د پیل ټکی کېښود^(۱).

که څه هم په افغانستان کې د روسانو د وخت وروستۍ ولسمشر او د کمونستانو ګوډاګی ډاکټر نجیب تر وروستۍ شېبې پورې هڅه کوله چې له افغانستانه د شوروي ځواکونو د وتلو مخه ونیسي. خو د شوروي اتحاد

و اطلاعات روز: ۳۰ سالګی خروج): طنین، ظاهر(۱۳۸۴) افغانستان در قرن بیستم، چ ۲، ناشر: محمد ابراهیم شریعتی افغانستانی، تهران.^۱ شوروی از افغانستان،

وروستي ولسمشر ميخايل گورباچوف هغه ته وويل چې شوروي اتحاد به له افغانستانه ووځي او دی بايد د يوه کال په موده کې د دې پرېکړې عملي کولو ته ځان چمتو کړي. ځکه چې اشغالګرو شوروي عسکرو نور نه غوښتل چې په افغانستان کې جګړې ته دوام ورکړي. په حقيقت کې د جينوا تړون له افغانستان څخه د شوروي ځواکونو د وتلو لپاره يوه بهانه وه. د ملګرو ملتونو تر څارنې لاندې د افغانستان، پاکستان، شوروي اتحاد او امريکا د بهرنيو چارو وزيرانو د ۱۳۶۷ لمریز کال د حمل په ۲۵ مه د جينوا تړون لاسليک کړ^(۲).

هو، شوروي اتحاد د ۱۳۵۸ لمریز کال د جدي په شپږمه پر افغانستان يرغل وکړ او نهه کاله يې د افغانستان له مجاهدينو سره جګړه وکړه. په پايله کې دا يرغل د شوروي د سرو لښکرو په لوی مالي او ځاني تاوان پای ته ورسېد. د افغانستان خلکو هم په دغه جهاد کې ډېر مالي او ځاني زيانونه او کړاوونه وگالل.

په دې ګڼه کې د افغانستان د جيو پوليټيک او جيو اقتصادي وضعيت په اړه او همدارنگه دا چې افغانان د پردي کلتور پر وړاندې مبارزه کوي، او دا چې ملتونه څنگه له استعمار وروسته په خپلو پښو ودرېږي؟ او ولې افغانان له فتحې وروسته د هېواد په بيا رغونه او ودانولو کې پاتې راځي؟ دا هغه موضوعات دی چې په دې تحليل کې پرې بحث شوي دي.

د افغانستان جيو پوليټيک او جيو اقتصادي وضعيت

افغانستان د ورېښمو د لارې په اوږدو کې پروت دی، په سيمه کې د مرکزي نقطې او د لوی ترانزيتي او سوداګريزې لارې حيثيت لري او دا ځانګړتيا تل د دې خاورې خلکو ته په ګرانه تمامه شوې ده. تاريخ ته په يوه لنډه کتنه کې موږ دا وینو چې له ما قبل تاريخ او د لوی الکساندر له فتحو څخه د تاتارانو د عروج او زوال پورې، د داخلي پاچاهانو له جګړو څخه د امريکا په مشرۍ ناټو د انگلستان مثلث او تر روسيې يرغل پورې او د سړې جګړې په منځ کې پاتې کيدل او دې خاورې ته د درېو استعماري زبرځواکونو جنګ او پښې راغزیدل، دا ټول د دې هېواد د جغرافيه د اهميت څرګندونه کوي.

په ډېرو تاريخي متنونو کې د افغانستان او د هغې د سيمه ايز موقعيت ذکر يې شوی دی. لکه څنگه چې (ګزنفون) په خپلو يادښتونو کې دې خاورې ته د 7000 يوناني سرتيرو د قوماندې خبر ورکوي او ابن بطوطه په خپل سفرې ليک کې د دې خاورې د کلتوري او توکميزو شرايطو او ميلمه پالنې د پيژندلو تر څنګ، د ستراتيژيکو حساسو حالاتو څخه هم خبر ورکوي.^(۳)

(۲) عظيمی، سترجنرال محمد نبي، (۱۳۷۷) اردو سياست، ج ۲، مرکز نشراتي ميوند، ص ۳۶۸ و ۳۷۰، پشاور.

(۳) شبکه اطلاع رساني افغانستان: تاريخ تمدن افغانستان را در موزه های غرب ببينيد،

نو اوس به د دې فرضيې په اساس د دې خاورې ستراتيژيکو برخو ته په لنډه توگه کتنه وکړو ترڅو پوه شو چې زموږ د هيواد په جغرافيايې اهميت کې څه شی رول لري چې وخت په وخت لوی لوی قدرتونه دې ته سترگې نيولي او په نړيوالو لوبو کې پدې برخه کاميابی د بریا نښه بولی ده.

په يوه مشهور تعبير کې چې لوستونکی ترې ناخبره نه دی، په دې ادعا سره پيل کولای شو چې افغانستان د اسيا په زړه کې پروت دی او يوازې دغه مقام ورته د سترو قدرتونو په نظر کې ځانگړی اهميت ورکړی دی. زړه د بدن په فزيولوژيکي جوړښت کې مرکزي نقطه ده او اهميت يې د هر ژوندي موجود لپاره حياتي دی، اوس د زړه مالکيت کولی شي مالکينو ته لوی برياليتوبونه راوړي. دوهم: غرنی افغانستان چې د هندوکش د غرونو سلسله او د نړۍ د بام په درلودلو سره له يوې خوا د گوندي جگړو په برخه کې حساس ټکی دی او له بلې خوا په سيمه ييزو او مهمو برخو کې مهم مرکزونه لري. او له بل اړخه په نړيوالو لوبو کې مهم سنگرونه لري. په همدې بنسټ د افغانستان سياسي جغرافيايې جوړښت دا ممکنه کړې چې له جنوب څخه گرمو اوبو ته د رسيدو دهليز وي، له شمال څخه د منځنۍ اسيا پراخې خاورې ته د روسيې او له شمال ختيځ څخه د روسيې د ننوتو دروازه وي. د چين لويديځ ميدانونه او له لويديځ څخه د ايران تر خاورې پورې په منځني ختيځ کې موقعيت لري. دا د گاونډيو هيوادونو ترمنځ د شطرنج بورډ حيثيت لري. دا په خپل جيوپوليتيک جوړښت کې د دې هيواد ارزښتناک موقعيت څرگندوي، که پرون لوی سکندر گرمو اوبو ته د رسيدو لپاره له دغو دهليزونو څخه کار واخيست او هم په شپږمه او اوومه پيړيو کې د هند نيمه وچې پراخې سيمې ته د مسلمانو پوځونو د رسيدو لپاره وکارول شوې، ماوراء نهر، شرقي ترکستان، او هم په ټوله منځنۍ اسيا کې هڅې روانې وې. د سړې جگړې په اوج کې، هر يو ستر قدرتونه (شوروي او امريکا) د سړې جگړې د مقاومت د ماتولو لپاره د لومړي گام په توگه د دې هيواد د ترلاسه کولو خوبونه ليدل او بالاخره شوروي اتحاد د خپلو کورنيو شاگردانو او بهرنيو متحدينو په همکارۍ دغه هيواد ته خپلې پښې اوږدې کړې.⁽⁴⁾

د افغانستان د جيو اقتصادي موقعيت په اړه چې د کاني زيرمو او سترو اقتصادي زيرمو له پلوه بډايه هيواد دی، ډيرې څيړنې او اسناد چمتو شوي دي، وروستۍ څيړنې په دې جغرافيه کې پټې شتمنۍ څو تريليون ډالره اټکل کړي دي. په دې تحليل کې د دغې سترې سرمايې يو کونج ته اشاره کوو، چې په دې وروستيو کې د نړۍ په رسنيو کې انعکاس شوی هم دی. لومړی راځی د افغانستان له اوبو څخه پيل کوو، نن ورځ په نړۍ کې د اوبو موقعيت نږدې د تيلو د اهميت سره برابر دی، د فارس خليج په هيوادونو کې د يو ليتر تيلو په بدل کې يو ليتر اوبه پلورل کيږي. افغانستان په سيمه کې د بډايه زيرمو او د تازه اوبو د سترو زيرمو په لرلو سره د سيمې په کچه په لوړه کچه کې دی او دغه اوبه يوه ستره ملي سرمايه بلل کيږي، د چارو شنونکي د دغو اوبو شتون او دغو اوبو ته د سيمې د هيوادونو اړتيا لرل، د نيمې پيړۍ څخه په دې هيواد کې دغه زيرمې

(4) پيشگاهي فرد، زهرا و رحيمي، سردار محمد (۱۳۸۷)، جاگواه افغانستان در ژبو استراتيژي نظام نوين جهاني، ج ۸، ش ۱۱، نشریه تحقیقات

کاربردی علوم جغرافيايې، ص ۱۰۷-۱۱۶، تهران.

په دې وروستيو کې يو له جگړو د لاملونو څخه پيژندل شوي. د امو سمندر د افغانستان او د منځنۍ اسيا د درېيو هېوادونو ترمنځ د وېش کرښه ده. هر کال په سلگونو زره متر مکعبه وړيا اوبه گاونډيو هېوادونو ته بهيږي، په داسې حال کې چې د دغه هيواد لوی ميدانونه او ډيری کروندې د موسمی بارانونو ته سترگې سپارلې وې. د هيرمند سيند څخه تر هغه غاړې اوبو پورې چې د سيند حوزه په وړيا توگه خړوبوي؛ دا ټوله ملي سرمايه ده چې په سخاوت سره گاونډيو هيوادونو ته بهيږي. کله چې د افغانستان د اوبو مسئلې څخه را تيرشو، يوه بله مسئلې ته بيا راگرځو چې هيڅوک ترې انکار نه شي کېدای، هغه د دې هېواد بډايه زيرمې دي. د سرو زرو، سپينو زرو، مسو، اوسپنې، لیتيم، يورانيم او قيمتي ډبرو لوی زيرمې لکه فيروزي، زمرد او داسې نور. دغه کانونه د دې خاورې د غرونو په زړه کې په پټو شتمنو کې پراته دي، چې د افغانستان په اقتصادي وضعيت کې د پام وړ او د بحث وړ ټکی گڼل کېږي. د ځينو خلکو باور په دې دي چې دا سترې شتمنۍ يو له هغو عواملو څخه دي چې د ځينو لويو قدرتونو سترگې يې دې هېواد ته د ويجاړونکو جگړو لږې پراخه کړې ده. د افغانستان اقتصادي موقعيت يوه بله لويه برخه، د هغې لويې بشري سرچينې دي؛ د دې هېواد نږدې شپيته سلنه وگړي له ځوان نسل څخه جوړ دي.⁵ دغه لويه انساني سرمايه له څو لسيزو راهيسې د سيمه ييزو حکومتونو او نورو سازمانونو په گډون د لويو قدرتونو د استخدام له لارې د روا او ناروا گټو لپاره د يوې شتمنۍ په توگه کارول شوې ده.

په افغانستان کې د پردیو پر وړاندې د مبارزې کلتور

د پردیو پر وړاندې مبارزه، د خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتيا او د دې خاورې ساتنې په برخه کې زموږ د پلرونو ميراث تلپاتې د دې. چې د دې هېواد د بچيانو په رگونو کې شتون لري. په بل عبارت هر افغان ځان مکلف گڼي چې د بهرنيانو د تيري پر وړاندې مبارزه وکړي. په تاريخي پېښو کې موږ په ښکاره وینو چې دا خاوره تل د بهرنيانو لخوا اشغال شوې ده. خو سترې امپراطورۍ او زبرځواکونه تل د دې خاورې د خلکو له مقاومت سره مخامخ شوي او دا د هغوی د پوځ د ماتې او تباھۍ لامل شوي دي. که موږ د هند د برصغير په پرتله د دې خاورې د خلکو پيوستون د برتانوي امپراتورۍ په استعماري يرغل پر وړاندې وڅيرو، نو ويلاى شو چې د هند ملت چې د ډيرو مالي او بشري منابعو په درلودو سره شاوخوا دوه سوه کاله د برتانوي پوځ تر پښو لاندې شو. د انگریزانو ظالمانه واکمني د دوی د ژوند په ټولو اړخونو کې ښکاره وه. د برصغير د مسلمانانو، هندوانو، سکھانو، برهمنانو او راجپوتانو په گډون د برصغير خلکو د ډيرو کلونو لپاره له هيڅ فردي ازادۍ څخه برخمن نه وو. حتی د غلامانو په څير د برتانوي اردو د ملاتړ لپاره ليرل کيدل. که څه هم زموږ ملت د هند د

: روز جهانی جوانان و مشکلات بی پایان جوانان افغانستان، CSRS⁽⁵⁾

ملت په پرتله يو کوچنی هېواد گڼل کېږي، خو د انگرېزانو پر وړاندې زموږ د مجاهد ملت د مبارزو پایله په مسلسلو جگړو کې بې سارې ده. په (1839-1842) م کې د افغان-انگلیس په لومړۍ جگړه کې درې کاله د برتانوي هندي پوځ شرمناکه ماتې؛ او دا حقیقت چې یوازې په کابل کې زموږ د هیواد د اتلو نارینه وو او میرمنو لخوا د 16000 برتانوي سرتیرو ماتې د دې ادعا لپاره ثبوت دی. زموږ ټولو خلکو تر یوه بیرغ لاندې او د افغان-انگلیس په دوهمه جگړه (۱۸۷۸-۱۸۸۰ع) او د افغان-انگلیس په دریمه جگړه (۱۹۱۹م) کې د خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتیا د ساتلو لپاره په انفرادی خوځښتونو کې د مشهورو نمونو تر مشرۍ لاندې بیا هم زړورتیا ښودلې ده. مقاومت او ځان قربانۍ او د کابل خرد (شهر کهنه) له کوچو څخه تر دشت میوند پورې د ځان قربانۍ کیسې زموږ د تاریخ په پاڼو کې په زرینو کرښو لیکل شوي دي. ( ) په همدې ډول نیمه پېړۍ وروسته زموږ خلک د سور سرطان د یرغل او د شوروي اتحاد د زغره والو ځواکونو پر وړاندې له یوې بلې ازموینې سره مخ شول. که څه هم له ځمکې او اسمان څخه د خلکو پر کورونو د گولیو باران وشو، خو زموږ ولس هم په تش لاس او کرښو وسایلو سره دې نابرابرې جگړې ته تسلیم نه شول. هر کله چې د افغانستان د خلکو د جهاد موزیم تاریخي اثارو او د خلکو تاریخي حافظو ته کتنه وشي، نو څرگنده به شي چې زموږ خلکو د دې سور سرطان پر وړاندې د څه دپاسه ۱۵ زره کسانو د مرگ ژوبلې، له ۴۰ زرو څخه د زیاتو زخمیانو او تپیانو په وړاندې قربانۍ ورکړي ده. او په زرگونو خلکو معیوبین، اسیر او لادرکه شول خو د شوروي پر پوځ مو فتح ترسره کړه. ⁽⁶⁾ کله چې دا ډول کیسې د 21 پېړۍ نسلونو غوږونو ته رسیږي، دوی ممکن فکر وکړي چې دا د هالیوډ او بالیوډ فلموتو صحنې دي. په داسې حال کې چې زموږ ولس، ځوانان او بوډاگان، ښځې، نارینه او ماشومان، د دې نابرابرې جگړې تحمیل په سترگو ولید. دا د افغانانو د مبارزې پای نه و، ډېر وخت نه و تېر چې زموږ هېواد او خلک په ۲۱مه پېړۍ کې د اشغال له نوي خپې سره مخ شول. که څه هم د جگړې بڼه بدله شوې وه، خو بیا هم د لوی شیطان او دښمن په وړاندې هوښیار وو. دا ځل دښمن په لیزر وسلو، بې پیلوټه الوتکو او BM-52 د خلکو کورونو ته اور ورته کړ. دوی په دې هیواد کې له مور بڼو څخه نیولې تر بل هر ډول زهرجنو وسلو څخه کار واخیست. د دې خاورې خلکو یو ځل بیا د پردیو پر وړاندې خپل ملي پیوستون ثابت کړ. او اشغال او استعمار ته یې نا ویل. په هېواد کې د دې شل کلنې جگړې له وحشت او بربادۍ څخه څوک انکار نه شي کولای. داسې جگړه چې له فساد او خیانت پرته یې بل څه نه راوړل. مذهب، کلتور، تقلید او د ملت ټول شته یې په نښه کړل او زموږ خاوره یې د سترو سیمه ییزو سیالیو په ډگر بدله کړه. خو په پای کې د دې پولې ټول بچیان په ټولو برخو کې ورسره مخامخ شول. د فرهنگ، تقلید، دین او عقیدې په دفاع کې یې د استعمار پر وړاندې په بېلابېلو پوځي، فرهنگي او رسنیزو ډگرونو کې مبارزه وکړه او بالاخره د امریکا په مشرۍ ناټو خپله ماتې اعلان کړه او د دوحې د سولې د تړون په لاسلیکولو سره له افغانستانه ووتل. د سیگار د ادارې له خوا د خپرو شویو شمېرو له مخې، په افغانستان کې د امریکایي پوځیانو ۲۴۰۰ سرتېري

(6) عظیمی، سترجنرال محمد نبي، (۱۳۷۷) اردو و سیاست، ج ۲، مرکز نشراتی میوند، ص ۳۶۹.

په وژل کیدو او تر ۲۱۰۰۰ ډېرو په ټپيانو سره يې دغه هيواد پرېښود. (7) دا ټولې تاريخي پېښې زموږ د مجاهد ملت د پرديو پر وړاندې د مبارزې کلتور ښکارندويي کوي.

له استعمار وروسته ملتونه څنگه په پښو ودرېږي؟

بې له شکه چې هر ملت د خپل سياسي ژوند په اوږدو کې له بدلونونو او پړاونو تېر شوی دی. ځينو قومونو له هغو کړاوونو او ستونزو څخه چې تجربه کړې يې دې عبرت اخيستی چې د خپل راتلونکي د ښايست لپاره يې کارولي او وياړونه يې ورته پيدا کړي دي. دوی په نړيواله کچه لويو سياسي سياليو ته ننوتلي دي. خو يو شمېر نور بيا د تېرو ترڅو تجربو سره سره بيا هم د گډوډۍ په ډنډ کې پراته دي.

لکه څنگه چې مورخينو د جاپان په اړه ليکلي دي، مخکې له دې چې ماتسوهيتو (۱۸۶۸-۱۹۱۲م) د مشرتابه او واک څوکۍ په غاړه واخيسته، جاپان د عصري حکومتولۍ په برخه کې د نوي پوهې څخه ليرې يوه ډيره طبقاتي او دوديزه ټولنه وه. خو د شوگون په دوره کې کله چې اروپايي او امريکايي هېوادونو پر جاپان يرغل وکړ او په تېره بيا کله چې د امريکا سوداگريزې بېړۍ د جاپان د اوسني پلازمېنې توکيو بندر ته ورسېدې، د دغه هېواد حکومت د استعماري هېوادونو لکه امريکا او اروپايي پوځي ځواک ته متوجه شو. او پوهيده چې په دې برخه کې له دغو لويديځو قدرتونو سره د مستقيمي مقابلې توان هيڅکله برابر نه دی. او پرته له دې چې د غربي استعمار له مخالفې ډلې څخه د همکارۍ غوښتنه وکړي، مستقيمي مقابلې څخه يې لاس واخيست او پر ځای يې د خپل هيواد د غربي استعمار څخه د خلاصون لپاره د مقابلې معقولې او گټورې لارې چارې ولټولې. هو، کله چې ماتسوهيتو په ۱۸۶۸ کال کې د جاپان مشر شو، د خپلې تاج کښنودنې پر مهال يې هغه پنځه ماده بيزه ژمنه لاسليک کړه چې په کې د جاپان د پرمختگ او ترقي پلان ليکل شوی و، چې لاندې ټکي پکې شامل وو:

1- د مشورتي شورا جوړول

2- د دولتي چارو په اداره کې د ټولني د ټولو طبقو همکارۍ

3- د تجملاتي قوانينو لغوه کول او د دولتي مامورينو په استخدام کې د طبقاتي محدوديتونه لرې کول

4- د نوي نړيوال معيارونو سره د جاپان مقننه سيستم عيارول

5- د عصري کولو پلان او طرح او د جاپان د عصري پوهې څخه گټه پورته کول ترڅو د امپراتوري حکومت بنسټ پياوړی شي

(7) سيگار: گزارش ربع وار به کانگرس ايالات متحده، ۳۰ اکتوبر ۲۰۲۱م.

لکه څنگه چې لیدل کیدی شي، له یوې خوا، د جاپان مشر ماتسوهیتو، په خپل حلف کې د هیواد لپاره وړاندیز شوي اصلاحي پلانونو سره سم هیواد د عصري ټولني په لور رهبري کړ. (8) او له بلې خوا، جاپاني اشرافیان د سیاسي او ټولنیز وضعیت په اړه پوهیدل چې هېواد په اوس حال کې له استعمار سره د مستقیمې جگړې پالیسي څخه وروسته پاتې شوې، هڅه یې وکړه چې د لویدیځ له علم او تمدن څخه ګټه پورته کړي. د پرله پسې هلو ځلو په پایله کې یې په ټولنه کې د ارتباطاتو او احساساتي شعارونو مخه ونیوله، له غربي تمدن سره فرهنگي او علمي تبادلې ته داخل شول. دوی حتی په یو وخت کې د لویدیځ هیوادونو له شتون څخه ګټه پورته کړه. په پایله کې یې د لویدیځ تمدن له پوهې او لاسته راوړنو څخه په ګټې اخیستنې ځانونه په داسې هېواد بدل کړل چې پوهه او صنعت یې پیدا کړ او له تجربوي محصولاتو یې ګټه پورته کړه، په دې توګه جاپان یوه عصري او متمدن ټولنه شوه او ځان یې د یوه صنعتي هېواد په توګه جوړ کړ.

که د نړۍ غربي هیوادونو ته وکتل شي د اروپا اکثره هیوادونه چې نن ورځ د ځمکې پر سر جنت بلل کېږي او هر کال په زرګونو ځوانان دغه هیوادونو ته د رسیدو لپاره د خپلو کورنیو د پرېښدلو په حال کې دي او حتی خپل ژوند له لاسه ورکوي. دغه هیوادونه په خپل تاریخي پس منظر کې د ډیرو جگړو، تیارو او پورته او ښکته څخه تیر شوي دي. د ناپلیون بوناپارټ له جنګونو څخه تر دیرش کلنو مذهبي جگړو پورې، په بې وزلو هیوادونو کې د شتمنیو د منابعو له سیالي څخه تر دوو اتومي جگړو پورې، بیا هم د اروپا ټول خلک او حکومتونه د ملت جوړونې بهیر تعقیبولو ته اړ کړل. په دې برخه کې یې د یو بل د ارزښتونو په درناوي، د اقتصادي سرچینو د ساتنې او د هغو دولتونو ګډو ګټو ته په درناوي سره چې پخوا دښمنان وو، د دوستۍ او همکارۍ لاره خپله کړه. مشترکه اسعارو، مشترک هویت کارت، ګډ سیاستونه او د بهرنیو عواملو په مقابل کې سیمه ییزې همکارۍ او نورې بریاوې ترلاسه کړې چې نن ورځ د دوی د پیاوړتیا سرچینه ده. (9)

داسې نور ملتونه او دولتونه هم شته چې د خپل هېواد د ملت جوړونې په بهیر کې له خپلواکۍ او خپلواکۍ څخه وروسته په یووالي او مسؤلیت سره بریالي شوي دي. خو له بده مرغه زموږ په هېواد کې د نړۍ د درېیو سترو امپراتوریو پر وړاندې د پرله پسې فتوحاتو په پایله کې د زیاتو مالی او ځاني زیانونو سره سره؛ د دې ماډلونو څخه هیڅ یو په پام کې ونه نیول شو. د خلکو په کوچنیو حالاتو کې، د کلیو له کچې څخه تر لویو ښارونو پورې، موږ تل ډیری نا حل شوي ستونزې درلودې چې په دې څو کرښو کې نشي تشریح کیدی. دا

(8) شبکه شرق: داستان یک امپراتوری،

<https://www.sharghdaily.com/%D%8A%8D%8AE%D%8B4-%D%8A%7D%8AE%D%8A%8D%8A%7D%8B737719/3-1-%D%8AF%D%8A%7D%8B%3D%8AA%D%8A%7D86%9-%DB8%C%DA%A9-%D%8A%7D%85%9D%9BE%D%8B%1D%8A%7D%8AA%D%88%9D%8B%1DB8%C>

(9) حکیمي، محمود، (۱۳۶۷)، نگاهی به تاریخ معاصر جهان یا بحران عصرا، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، از ص ۹ به بعد، تهران.

چې ولې له بریا وروسته په ودانولو او د سترو قربانیو په منلو وروسته نه بريالي کيږو، په لاندې عنوان کې به پرې بحث وکړو.

ولې موږ د بریا وروسته په جوړولو کې پاتې راځو؟

اکثره لیکوالو او شنونکو چې د ملت جوړونې سترو تجربو ته یې پام کړی، د جگړې له پای ته رسېدو او د سیاسي، اقتصادي او فرهنگي نظامونو له ړنګېدو وروسته د ملتونو له داخلي جوړښت سره چلند ته متوجه او لومړیتوب ورکړی دی. شاید لکه څنګه چې پورته یادونه وشوه، موږ د بهرنیو عواملو په وړاندې لوی بريالیتوب ترلاسه کړی دی. خو په هغه داخلي ستونزو کې چې زموږ د ملت په منځ کې د دې بهرنيانو د نفوذ له امله پاتې شوي، موږ بريالي نه شولو او د حل سمې لارې ته مو پام ونه کړ. یو زیات شمیر شنونکي چې په افغانستان کې یې د ملت جوړونې موضوع خپرلې، او یا په افغانستان کې له خو لسیزو راهیسې د سیاسي مبارزو او پرمختګونو شاهدان دي، د افغان ولس د ناکامۍ بیلابیل لاملونه په ګوته کړي دي چې د دوی بېرې له ډوبیدو نه پرې ژغورل کيږي. مونږ یې دلته په مرکزي محورونو په اړه بحث کوو:

-لومړی، د لوړتیا احساس؛ دا فکتور په یوه هیواد کې د ملت جوړونې بهیر پر مخ بیولو باندې ډیر منفي اغیز لري. دا سمه ده چې موږ د پردیو پر وړاندې متحد وو او پردیو ته مو په خوله ګوزارونه ورکړل. خو موږ د یو بل په وړاندې له زغم، ځان قربانۍ او دقت څخه کار وانخیست. په پای کې موږ ونه شو کولی د ملت د یووالي او بشپړتیا لپاره سم پلان وړاندې کړو. دا له هر انقلاب وروسته شاید د نړۍ په کچه د ملت جوړونې په بهیر کې تر ټولو مهم عامل وی. د روښانه کولو لپاره، دا تجربه په اروپایي هیوادونو کې خپرل کیدی شي او د پام وړ پایلې یې د هغې په وده او سوکالی کې لیدل کیدی شي.

-دوهم د پوهاوي نشتوالی؛ په دې حالت کې باید ووايو لکه څنګه چې جگړه ودانۍ، سړکونه او ښارونه ویجاړوي؛ ترڅنګ یې دا د خلکو فکرونه هم خرابوي. په افغانستان کې د ملت جوړونې د بهیر د پاتې کیدو یو لوی لامل دا دی چې د جگړې له پای ته رسیدو وروسته مو د فکر او عقیدې جوړونې او د ټولني د روحیې رغولو ته هیڅ اهمیت نه دی ورکړی. موږ یوازې په ظاهر پسې ولاړو د لارو او د کورونو او سړکونو په جوړولو مو پیل وکړ. دا چې د یو ښار او هر هغه څه چې جوړ شوی د ویجاړولو لپاره د سیاسي پوهاوي او کلتوري بلوغ نشتوالی بس دی. لازمه ده چې په هره جگړه کې له بریا او بري وروسته د خپلو خلکو فکري بلوغ ته پام وکړو، د ښاري وضعیت سره د مقابلي ترڅنګ خپل ولس د پوهاوي، علم او پوهې په وسلو سمبال کړو. په دې توګه ملتونه کولای شي د ژوند په ټولو برخو کې د ازادۍ، ویاړ او آبادۍ بیرغ پورته کړي او د خپلې خاورې د ودې او پرمختګ شاهدان واوسي.

-درېم محور د شخصي گټو لپاره د ملي گټو قرباني کول دی. د ملت جوړونې په بهیر کې یو له مهمو عواملو څخه د شخصي گټو او ملي گټو انډول دی او یا هم د گټو پر سر ټکر بلل کېدای شي. د انسان د تخلیق سره

یوځای دگټې حس د هغه په پدایښت کې ځای پرځای شوی. شاید په ځمکه کې هیڅ داسې انسان شتون ونلري چې د دې غریزې سره نه وي زیږېدلی. خو د دې غریزې انډول ساتل د ولسونو په راتلونکي او برخلیک کې خورا مهم دي. په تاریخ کې داسې پاچاهان کم نه دي چې لوی ښارونه یې ویجاړ کړي او خپل خلک یې د خوښۍ، کینې او خود غرضۍ لپاره غلامان کړي وي. مور د لوړو ملي گټو په سم لوري کې د دې غریزې توازن په گوته کوو او د دې دواړو ترمنځ توازن ځانگړی اهمیت لري. دوه وروڼه چې د یو بل سره د گډې گټې په اړه شخړه کوي په حقیقت کې مور ته د هابیل او قابیل کیسه یادوي. که دا گټې مادي وي او که معنوي! په هرصورت، دا د ملت جوړونې پروسه له خطر سره مخامخ کوي. د سترو ملتونو په برخلیک کې یوه ځانگړنه دا ده چې نن ورځ د ټکنالوژۍ، صنعت او پرمختگ کلیانې یې په خپلو لاسونو کې نیولي دي، چې د ملي گټو پر وخت خپلې شخصي گټې له پامه غورځوي. د هر څه مخالف په طبیعي ډول یو بحران دی او احتمال لري چې دا بحران به د هرې خوا د تباهی لامل شي. او دا د هغه ملت کیسه ده چې د فردي غوښتنو او ملي گټو، د افرادو او قومونو تر منځ د گټو او د یوې خاورې د څو سیمو د اړتیاوو او غوښتنو ترمنځ د انډول په رامنځته کولو کې پاتې راغلی. قومي، مذهبي او سمی جنگونه په کې دوام لري او ملتونه تباه کوي.

اوس چې افغانستان ته په یوه سرسري نظر گورو، وبه وینو چې په دې هېواد کې هیچا او نه کوم حرکت نه یوازې خپلې شخصي گټې د ملي گټو لپاره نه دي قربان کړي، بلکې د خپلو وړو گټو د ترلاسه کولو لپاره د یوه ښار وړاندولو ته تیار دي. د جمهوري ریاست د دورې کیسه او په دولتي او غیر دولتي ادارو کې د اداري فساد د بنسټیز کیدو تجربه تر ټولو ښه شاهدې ده چې په دې قضیه کې ورته اشاره کولای شو. او دا چې په افغانستان کې د اداري فساد د بنسټیز کیدو تجربه او د هغې عوامل جلا بحث ته اړتیا لري په دې تحلیل کې شامل نه دي.

پایله او وړاندیزونه

د پورتنیو سرلیکونو له مخې داسې انگیرل کېږي چې د سترو ملي ارمانونو د لاسته راوړلو او د ولسونو په عملي ژوند کې د هغو د تحقق لپاره یوازې د امپراتوریو ماتول او د هغوی لپاره هدیرې جوړول نه دي؛ بلکې د هوښیاری. په لاره کې د نړیوال کاروان سره د یوځای کیدو او د سترو نړیوالو سیالیو ته د ننوتلو لپاره عاقلانه غور، دقیق پلان جوړونې او د شاوخوا وضعیت درک کولو ته اړتیا ده. لکه څنگه چې پورته یادونه وشوه، زموږ خلکو د تاریخ په اوږدو کې د بهرنیو دښمنانو او استعمارگرو په وړاندې په اخلاص او زړورتیا سره وکولای شول چې د بهرني اشغال څخه د هیواد ازادي ترلاسه کړي. خو هغه څه چې د اندېښنې او مایوسۍ ځای دی دا دی چې له ډېرو قربانیو او د زیاتو انساني او مالي زیانونو سره سره بیا هم د یو واحد ملت په جوړولو بریالي نه شوو.

د امریکا او د هغې د متحدینو پر وړاندې له شل کلنې مبارزې او جهاد وروسته افغانستان نن یو نوي پړاو ته داخل شوی دی. لږ تر لږه په تېرو پنځو لسيزو کې يې د حکومتدارۍ په برخه کې ډېرې ترخې تجربې ليدلې دي. داسې سياسي مشران يې تجربه کړل، چې د ملت له خوا وستايل شول خو حتی د دوی اساسي غوښتنې يې نه دي پوره کړي. د افغانستان ملت په داسې يوه نړۍ کې په امن نه دی چې خلک يې په آرامۍ کې ژوند کوي. دوی له خپلو اساسي حقونو بې برخې دي. د دوی کلنی عايد له معاصرې نړۍ سره د پرتلې وړ نه دی. ډيری يې د فقر تر کرښې لاندې ژوند کوي. يو زيات شمير خلک د تعليم له حقه بې برخې شوي او دا شميره لا هم په زياتيدو ده. دوی د ژوند او مال د خونديتوب احساس نه دی کړی. مور په کمۍ سره داسې کورنۍ پيژنو چې ځينې غړي يې په مهاجرت کې نه وي.

نن ورځ مور د تجربو له زړه څخه نوي پړاو ته داخل شوي يو؛ ولس يو ځل بيا وروستي بدلولونه منلي دي. دوی يو ځل بيا د داسې حکومت هيله کوي چې قربانۍ يې ځايه نه شی او د يوې داسې ټولنې لپاره د دوی هيلې او ارمانونه تړلی چې له ازادۍ، امنيت او سوکالۍ برخمن وي. دې ته په کتو ډېرې مفکرين او کارپوهان په دې باور دي، چې اوسنی وضعیت يو ډېر ارزښتناک فرصت دی، چې لږ تر لږه په تېرو پنځو لسيزو کې يې داسې فرصت نه دی چمتو کړی، چې اوسني حکومت بايد د ملت جوړونې کارونو ته په لومړيتوب کې ځای ورکړي. نو د دې تحليل په پای کې لاندې وړاندیزونه وړاندې کيږي:

* د اسلامي امارت دولت بايد د داسې جامع قانون د جوړولو او تصويب لپاره اقدام وکړي چې د اسلامي ارزښتونو او ملي گټو د ساتلو په ترڅ کې د نوي عصر اړتياوې پوره کړي او هيواد ته د پرمختگ او سوکالۍ سبب وگرځي.

* د افغانستان د مجاهد او مسلمان ملت د جهاد او ارزښتونه ستانه وشی او د هېواد د شهيدانو د سپېڅلو ارمانونو د تحقق لپاره کوښښ وشی.

* د اسلامي امارت حکومت بايد هڅه وکړي چې د ټولنې د مختلفو طبقو او کارپوهانو په گډون يوه عمومي شورا جوړه کړي چې په پرله پسې توگه د دولت په ملي تصميمونو کې رول ولوبوي او د ولس د ارادې بشپړ عکس العمل وي.

* د اسلامي لارښوونو په رڼا کې له دې خاورې څخه د قومي، سمې او مذهبي شخړو او د برترۍ او کمترۍ د له منځه وړلو لپاره بايد سياستونه او پاليسي جوړې شي.

* د طبقې، ژبني او مقامي توپير پرته د هيوادوالو لپاره د خدماتو د وړاندې کولو لپاره د کارموندنې او تخصصي فرصتونه رامینځته شي ترڅو د افرادو د مهاجرت مخه ونیول شي او هيواد د فقر او بیکارۍ له بحران څخه وژغورل شي.

* زده کړو او تعليم او نورو اړتياوو ته د خلکو لاسرسي زيات شی تر څو په ټولنه کې د پوهاوي کچه لوړه شي.

• دولت باید د ټولني د مختلفو طبقو تر منځ د هر ډول خود غرضي او له شعارونو لرې، د سولې او يو د بل منلو لپاره پروگرامونه په لاره واچوي.

• څېړنيز مرکزونه، پوهنتونونه او ساينسي اکاډمي بايد د پرمختللو او صنعتي هېوادونو د تجربو د انتقال په موخه عملي څېړنې وړاندې کړي، تر څو د سيمې او نړۍ له هېوادونو سره په همغږۍ د يوه پرمختللي او مترقي افغانستان په وده کې اغېزمن تمام شي.

• د اسلامي احکامو او ملي ارزښتونو په رڼا کې د ټولو افغانانو د حقونو د تحقق لپاره بايد گامونه پورته شي.

• گاونډي او د سيمې هېوادونه بايد د اسلامي امارت د حکومت په رسميت پېژندلو سره د افغانستان د ثبات او استقرار لپاره جدي هڅې وکړي.

• د افغانستان کنگل شوې شتمني خوشې کولو لپاره بايد نړيواله ټولنه هڅه وکړي او پر افغانستان لگول شوي بنديزونه ليري کړي.

• په افغانستان کې د سياسي ثبات نشتوالی په سيمه ييزه ناکرارو مستقيمه اغيزه لري او د قانوني او غير قانوني مهاجرت او د مخدره توکو د قاچاق د زياتوالي ترڅنگ د ناکرارو لمن پراخه وي او د نړيوالو قدرتونو د سيالي ډگر گرځيدلی شي.

• نړيواله ټولنه او نړيوال سازمانونه د عامه نظم او بشري اړتياوو په وړاندې د خپل مسؤليت پر بنسټ، د تيرو ترڅو تجربو او بشري ناورينو په پام کې نيولو سره، د افغانستان اوسني وضعیت ته جدي پاملرنه وکړي او د همکارۍ او د انساني اړتياوې پوره کولو په برخه کې خپل رول ولوبوي. د سيمې او نړۍ له هېوادونو سره د گډو گټو او متقابل درناوي پر بنسټ د مثبتو او گټورو تعاملاتو په چوکاټ کې بايد يوه فعاله او انعطاف منونکې بهرنۍ تگلاره غوره شي.

د ستراتېژيکو او سيمه ييزو څېړنو مرکز نادولتي، غير انتفاعي او خپلواک ارگان دی، چې په ۱۳۸۸ لمريز کال کې په کابل کې جوړ شوی. دغه مرکز د خپلو بې پرې او کره څېړنو له لارې، په افغانستان او سيمه کې د پاليسيو د ارزونې او بډاينې لپاره فعاليت کوي.

اړيکه:

ایمیل: csrskabul@gmail.com info@csrskabul.com

وب سایت: www.csrskabul.net - www.csrskabul.com

شمېره: +۹۳۷۸۰۶۱۸۰۰۰

